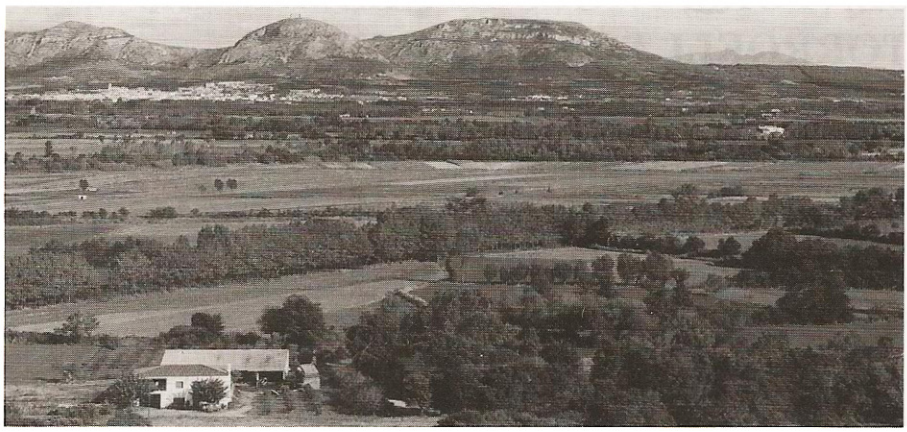
SENYORS, PAGESOS I RAMADERS A LA TORROELLA DEL SEGLE XIV

Tot i que el motiu d'aquestes celebracions és l'inici de la construcció del monument que en l'actualitat més caracteritza la comarca del Baix Ter, el castell del Montgrí, cal tenir molt present que fa set-cents anys aquesta mateixa comarca era considerablement diferent de com la veiem avui en dia, fins a l'extrem que, en alguns casos, seria difícil d'imaginar-la.

Per formar-se una idea de la zona de Torroella dels darrers anys del segle XIII i dels primers del segle XIV cal, abans de res, intentar descriure mínimament quin era el medi geogràfic on vivien i treballaven els torroellencs de fa set segles. Aquest medi geogràfic, exactament com en l'actualitat, es pot definir a partir d'alguns components fonamentals: el riu Ter, la costa, la muntanya del Montgrí i, molt especialment, les formes d'assentament humà.

En primer lloc, convé tenir present que el darrer tram del riu Ter, el que afecta precisament la comarca de Torroella, ha sofert un seguit considerable de transformacions. Des dels treballs, ja clàssics de Pella i Forgas, està demostrat que abans d'arribar a Ullà el seu curs es partia i una part anava a desembocar al nord del Montgrí. Però, a més, el tram que continuava al sud de la muntanya i que indubtablement n'era la part més important, formava des d'Ullà mateix una complexa xarxa d'illes, braços i recs de curs intermitent i irregular, alguns dels quals es perdien i altres acabaven desembocant al mar alguns quilòmetres més al nord d'on avui ho fa, a la zona encara anomenada el Ter Vell. És per això que el que actualment és la plana del Ter, als segles XIII i XIV era una zona d'aiguamolls inhabitable per a l'home, però en la qual la documentació permet ubicar deveses i boscos on, segurament només en certs moments de l'any, es duien ramats a pasturar, es caçava i es recollia llenya. Les sempre capricioses variacions del riu feien que de tant en tant apareguessin els famosos aiguadeixos o aigualleixos, és a dir, terres noves i molt bones per al conreu, les quals eren ràpidament aprofitades pels pagesos i els drets de les quals es disputaven els senyors. L'existència a la plana del Ter de topònims com la Illeta i el Joncar, o el fet que llocs que ara s'anomenen el Massot o el Camp Massot al segle XIV s'anomenessin l'illa del Massot, confirma l'existència d'aquesta zona d'aiguamoll. És per això que no ha de sorprendre que a la

documentació de l'època no quedi gens clara la línia costanera atès que el mar, el riu i l'aiguamoll devien fondre's de manera indestriable en més d'un punt. El terme "platja" o "platges" només es localitza a la zona de Gualta, és a dir, més al sud de l'antiga desembocadura del riu.

La plana del Baix Ter és un dels elements geogràfics que més ha canviat des del segle XIV als nostres dies.

Pel que fa a la muntanya del Montgrí, un dels altres components paisatgístics bàsics, està molt clar que a l'edat mitjana tenia un paper molt més actiu i dinàmic per a la vida de la comarca que no pas ara. El Montgrí, o "Muntanya de Torroella", "Muntanya del Rei" o "Muntanya del Bisbe", com l'anomena la documentació medieval, era el centre de la hivernada dels ramats d'ovelles transhumants dels propietaris empordanesos. A la muntanya, s'hi localitzaven els "cortals", tanques, segurament de pedra i de considerables dimensions, si més no de preu molt elevat, on es tancava el bestiar i que incloïen les cabanes dels pastors. Als mesos de maig i juny, s'hi devia desenvolupar una activitat intensa: s'esquilaven els animals, es venia la llana i s'emparaulava la de l'any proper, sempre a mercaders de Camprodon, i es partia cap a les pastures d'estiu ubicades a l'Alt Ripollès i Alt Vallespir. Aquesta activitat contrasta amb la imatge de grandiosa desolació, però desolació al capdavall, i de "Solitud" que avui, o potser en temps de Víctor Català, es té del cim del Montgrí, i fa més versemblants els freqüents robatoris de pedra a les obres del castell denunciades pel rei Pere el Cerimoniós.

Les formes de poblament humà són el darrer element, i segurament el més important, que acaba de definir aquesta breu introducció geogràfica. Un poblament humà que es concentrava en tot un ventall de pobles i veïnats, la majoria dels quals són els pobles que avui commemoren el set-cents aniversari de la construcció del castell. A diferència d'avui dia, però, és

fonamental destacar que gairebé no hi havia poblament dispers, és a dir, els masos i cases de pagès tan importants en l'actualitat i en els darrers segles eren gairebé inexistents. Tan sols les cabanes dels pastors al Montgrí i algunes cases o grups de cases aïllades però molt properes als pobles són les úniques excepcions. El domini, ja descrit, per l'aiguamoll de l'actual plana on es concentren bona part dels masos i, sobretot, unes formes molt particulars de propietat agrària, descrites més avall, expliquen aquesta manca de poblament dispers. Els pobles i veïnats de la comarca són, doncs, elements fonamentals ja a l'edat mitjana. Tot i que amb la documentació de l'època és impossible saber quina era la seva població, sí que es poden fer algunes aproximacions. La majoria eren grups d'entre vint i trenta cases de dimensions diferents i arrecerades al voltant de l'església parroquial; aquest era el cas de Fontanilles, Gualta, Serra de Daró, Llavià, Sobrestany i del veïnat, avui desaparegut, de Palau. En segon lloc, cal destacar els pobles de Bellcaire i Ullà, aquest darrer anomenat "vila", els quals devien tenir dins la comarca un pes prou més important que en l'actualitat, atès que eren centres d'importants administracions senyorials: Bellcaire del comte d'Empúries i Ullà del bisbe de Girona i del priorat de Santa Maria. A Ullà, i segurament a Bellcaire, hi vivien els notaris i els jutges senyorials; a Ullà hi havia fins i tot un "cirúrgic" o cirurgià i per això era a Ullà i a Bellcaire on havia d'anar la gent dels veïnats de la rodalia a tractar molts dels seus afers. Aquest moviment indubtablement afavoria els dos llocs que esdevenien també centres comercials i on la població era clarament superior a la dels pobles veïns: el 1337, per exemple, a Ullà es comptabilitzen, com a mínim, 133 cases, xifra molt superior a les vint o trenta abans esmentades.

Malgrat tot, el veritable centre de la comarca a tots els nivells era la vila de Torroella de Montgrí: molt més gran que tots els altres nuclis de poblament i amb una activitat econòmica i administrativa clarament superior a Bellcaire o a Ullà. Aquest predomini de Torroella, però, de cap de les maneres és una casualitat, sinó que és perfectament explicable a partir de la història torroellenca de la segona meitat del segle XIII. És de tots sabut que el 1272 Torroella, després d'haver format part de diferents senyories, passà a ser un domini de la corona; doncs bé, aquest fet és fonamental per entendre la puixança i el predomini de Torroella en tota la comarca. El pas de la vila a la corona es produeix en un moment de greus tensions polítiques entre la monarquia i la casa comtal d'Empúries i és per aquesta raó que els reis d'Aragó van decidir convertir Torroella en una plaça forta del poder reial just a la frontera dels seus dominis amb els dels comtes emporitans. Per això, calia engrandir la vila, emmurallar-la, dotar-la de privilegis a fi que s'omplís d'habitants que, arribat el cas, podien convertir-se en soldats, i facilitar el seu control administratiu i econòmic de tots els pobles de la rodalia. Aquest engrandiment de viles antigues o la creació de viles noves amb una finalitat clarament militar no és res extraordinari en el món baix-

medieval. Els reis catalans varen practicar-ho a les terres de frontera del País Valencià a mesura que l'anaven conquerint als musulmans, i els reis de França i Anglaterra també fortificaren d'aquesta manera les fronteres dels seus regnes a la Gascunya des de mitjan segle XIII. Atès que aquests nous centres de poblament no naixien de manera espontània sinó que eren fruit d'una planificació, la seva característica urbanística més evident era el seu pla ortogonal o en forma de taula d'escacs, és a dir, amb carrers tan rectes i perpendiculars uns amb els altres com fos possible.

No cal dir que Torroella de Montgrí s'ajusta perfectament a aquest esquema: els actuals carrers de Sant Agustí, Major o de la Porta Nova no és per atzar que són gairebé rectilinis, sinó perquè tenen el seu origen precisament en aquests fets. Tot i que malauradament no es disposa de gairebé cap document d'aquest terç del segle XIII que ens informi sobre la decisió d'ampliar la vila o del procés d'ampliació, cal insistir en la importància d'aquesta necessitat reial de defensar-se del comte d'Empúries, ja que no només permet entendre la Torroella baix-medieval sinó que, en darrera instància, explica l'inici de les obres del castell del Montgrí, els set-cents anys de les quals ara es commemora. No cal dir que amb la decadència del comtat d'Empúries a la segona meitat del segle XIV, la vila i el castell van perdre tot l'interès estratègic que havien tingut per a la corona. Les obres del castell van aturar-se definitivament, però Torroella ja havia agafat l'arrencada que la convertiria des de llavors fins als nostres dies en un centre comarcal de primer ordre i li donaria la seva fesomia medieval més característica. Una fesomia que divideix Torroella en dues parts molt clares: la vila vella, cellera o vila senyorial i la vila nova o vila reial. La primera, a l'inici del segle XIV, havia esdevingut un barri amb una entitat molt clarament diferenciada de la resta de la població: a la cellera, s'hi concentraven en primer lloc les residències de l'aristocràcia local, en segon lloc els clergues i capellans de la parròquia de Sant Genís i, finalment, les famílies jueves. A la vila vella, s'hi localitzen doncs no només l'església parroquial sinó també les cases del procurador reial, de nobles com Dalmau de Gualta i, fins i tot i en temps de pau, dels comtes d'Empúries! A la vila vella hi ha també, sense cap mena de dubte i confirmant una vella tradició oral, el call judaic de Torroella. Pel que fa a aquesta comunitat jueva, cal recordar una altra vegada que la naturalesa de les fonts impedeix d'avaluar-ne el nombre exacte; tot i així, la seva importància com a creditors dins del conjunt de l'economia i la societat de la comarca és considerable. Al costat de la cellera s'estén, però, la vila nova, molt més poblada, emmurallada i centrada al voltant de la plaça porticada en la qual es reuneixen els veïns per escoltar els pregons, treballen els artesans i venen els comerciants, però on també comencen els aldarulls i les baralles. En definitiva, on es desenvolupa bona part de la vida social d'aquell moment.

Plànol del nucli medieval de Torroella de Montgrí. Es distingeix, a dalt, la zona primitiva -la Cellera-, al voltant de l'Església. Al sud del carrer de Mar s'estén el recinte baix-medieval, amb un urbanisme predefinit.

Després de definir de la millor manera possible quin era el medi geogràfic i urbanístic on vivien els homes de final del segle XIII i principi del XIV, està clar que caldria parlar precisament d'aquests homes. I per fer-ho cal remetre's al títol d'aquesta exposició, atès que a partir de les tipologies de senyors feudals, pagesos i ramaders es poden explicar mínimament les estructures socials que relacionaven uns homes amb uns altres. En aquest sentit, cal reconèixer que la cosa més justa seria començar pels pagesos,

que al capdavall constituïen la immensa majoria de la societat i el seu fonament. Malgrat tot, el fet de trobar-nos al bell mig de l'època feudal, en la qual uns homes, els senyors feudals, per gaudir d'una categoria jurídica superior, podien organitzar i aprofitar la vida i el treball dels altres homes, fa que tot plegat sigui més entenedor si es comença per aquests mateixos senyors feudals.

La ubicació de la comarca de Torroella en una zona feudalitzada des d'antic i centre de contínues lluites entre els grans magnats de l'època és causa que l'estructura feudal, tan homogènia en altres zones, es descomposés en una àmplia i complicada xarxa de senyors feudals i drets feudals diferents i variats. Està clar que d'entre aquests senyors, n'hi havia uns quants de preeminents: el rei d'Aragó, principal senyor de Torroella, el poderós bisbe de Girona, que controlava la zona d'Ullà, o el priorat de Santa Maria d'Ullà, amb considerables drets cap a la zona de Fontanilles. Al costat d'aquestes grans senyories, cal mencionar-ne altres de secundàries, com la de Bernat de Llabià, Dalmau de Gualta, Domènec Granyena, Ramon Calvet, Ramon Torroella, Ramon de Begur, Pere de Xalabra, Francesc de Palafrugell, els monestirs de Santa Maria d'Amer, de Sant Miquel de Fluvià, de Sant Miquel de Cruïlles o els capellans beneficiats als diferents altars de la parròquia de Torroella. Val a dir que alguns membres d'aquesta noblesa secundària estaven molt lluny de viure en l'abundància i els calia entrar al servei dels nobles més poderosos per compensar la migradesa de les seves rendes. Així, per exemple, Bernat de Llabià era el procurador reial a Torroella, Francesc de Palafrugell el seu batlle, Ramon Torroella representava el bisbe de Girona a Ullà o Domènec Granyena formava part de la guàrdia del rei d'Aragó, des d'on ell i el seu escuder aprofitaven per representar els torroellencs que tenien comptes pendents amb el monarca.

Malgrat aquestes diferències de riquesa, però, cal tenir present que tot noble, per insignificant que fos, disposava d'un o altre dret feudal. Els senyors més poderosos controlaven les institucions i els mecanismes bàsics per al funcionament de la societat, com els tribunals, la notaria, els molins, els forns, els mercats o els drets de pastura, de cacera i de pesca. Aquests i altres senyors disposaven també d'un seguit de drets sobre els pagesos i les seves famílies que, deixant de banda si el pagès treballava més o menys terra, permetien al noble aprofitar-se de la seva riquesa i del seu treball i controlar la seva llibertat. Aquests drets eren els anomenats molt significativament "mals usos" i subordinaven de tal manera que el pagès esdevenia "home propi" del seu senyor feudal. Per posar només un exemple, Guillem Gombert, pagès de Fontanilles, es declarava el febrer de 1333 home propi del prior d'Ullà, la qual cosa significava haver-li de pagar cada any al juny sis mitgeres de forment i dues d'ordi, per Nadal 3 sous i 6

diners, un pernil, coques de pa, dues mitgeres de vi i dues gallines. Ésser home propi, però, a més volia dir reconèixer-li tres dels anomenats "mals usos": en primer lloc, la remença, és a dir que ni el pagès ni la seva família podien deixar la seva casa sense permís del prior i, si aquest els deixava marxar, havien d'indemnitzar-lo; en segon lloc, la instestia, que permetia al senyor quedar-se amb la tercera part dels béns mobles del pagès que morís sense fer testament; i, finalment, l'eixorquia, que posava en mans senyorials també la tercera part dels béns mobles del pagès que en morir no tingués fills legítims. Per acabar, el pagès de Fontanilles havia d'anar a la "reserva" o terra explotada directament pel prior tres vegades l'any a sembra-hi, una a podar les vinyes, una a veremar, una a femar, dues a batre i dues més a traginar garbes o sacs de gra.

Tot i el sotmetiment que la condició d'home propi significava, els drets feudals tenien un abast encara més ampli atès que els pagesos, independentment de si eren homes propis o no, havien de pagar als senyors per totes i cadascuna de les peces de terra que treballaven. En primer lloc, quan un pagès volia vendre o traspassar una terra li calia el permís del senyor, el qual, preu per preu, sempre tenia la primera opció de compra, i si la transacció es duia a terme, a més, en percebia el lluïsme, és a dir, la tercera part del preu. En segon lloc, el pagès estava obligat a pagar cada any una part de tot el que collia a les seves terres. Aquesta part variava força segons el senyor i el tipus de terra; a la senyoria del bisbe a Ullà i del rei a Torroella, per exemple, les vinyes pagaven el mateix: la "setena somada", la setena part de la càrrega d'una somera; però les terres de gra estaven sotmeses a càrregues molt diferents: quart, trentena, tasca o braçatge, onzena part -a Ullà-, tasca i mitja calcatura, vint-i-dosena part -a Torroella-... Els horts, per la naturalesa dels seus productes, pagaven quantitats fixes en diners o en gra. Dins d'aquests pagaments de parts de collita, cal citar el famós delme eclesiàstic, o desena part que teòricament percebien els religiosos, però que en realitat cobraven els senyors feudals laics. El 1329, per posar un parell de casos, la meitat del delme de Gualta era d'un cavaller i l'altra de dos ciutadans de Barcelona, i el de Fontanilles es dividia en tres parts: una del rei, l'altra d'un noble de Torroella de Montras i la darrera es subdividia entre dos altres cavallers.

És molt important tenir en compte que aquests drets feudals sobre les terres no impedien que existissin els anomenats "alous" o "alous fiscals", és a dir, terres per les quals els pagesos pagaven molt poc o, de vegades, res. D'alous se'n localitzen una mica per tot arreu però significativament allà on es concentren és a la parròquia de Torroella, on prop del 40% del total de terres gaudeixen d'aquest estatut i on il.lustren perfectament els privilegis amb què els reis havien dotat els habitants de Torroella per afavorir el poblament de la vila reial.

La diversitat de senyories i la varietat de càrregues que poden pesar sobre un mateix patrimoni pagès fa que sigui complicat mesurar l'abast exacte d'aquests drets feudals i treure conclusions sobre el grau d'explotació que patien aquests pagesos. D'una banda, és evident que els senyors feudals, en la mesura que podien, vetllaven i feien respectar els seus drets: el bisbe de Girona només entre 1295 i 1297 fa ocupar terres a Ullà de pagesos que no li pagaven els seus drets i amenaça d'excomunió tots aquells que no li respectin el domini dels boscos i dels aiguadeixos. D'altra banda, abunden els exemples de pagesos que pretenien fer passar les seves terres per alous quan en realitat no ho eren o només ho eren en part. Malgrat uns i altres exemples, és evident, però, que aquesta qüestió no es pot respondre satisfactòriament si no va acompanyada d'una aproximació a la mateixa realitat pagesa que, com s'ha indicat més amunt, representava la major part de la societat.

Una aproximació a la realitat pagesa que implica, abans de res, descriure com eren els patrimonis camperols de l'època. Aquests patrimonis es caracteritzaven per quatre coses. En primer lloc, i com s'ha apuntat més amunt, per la ubicació de l'habitatge dins de les viles i veïnats, i no en cases de pagès aïllades, on disposaven de tot un seguit d'edificacions auxiliars com patis, corts, pallisses i altres. En segon lloc, cal destacar la tinença d'un conjunt variat de peces de terra; de totes aquestes, les dedicades als cereals -ordi, civada i forment- eren les majoritàries, un 60%. Però també hi havia moltes vinyes -un 20%-, horts -entre en 10 i un 15%-i altres de menor importància com farraginals o erms.

Malauradament, la documentació de l'època no permet de cap manera quantificar aquests patrimonis tot i que en alguns casos s'expressen les superfícies de les terres i les vinyes en vessanes i saions. El que sí que està clar és que la majoria dels patrimonis pagesos eren considerablement petits: de cinc a quinze peces de terra, que en vessanes oscil.larien hipotèticament entre les set i les vint. És a dir, molt lluny de les trenta vessanes que, com a mínim al segle passat, eren considerades mínimes per al manteniment d'una família pagesa. Malgrat el predomini d'aquestes explotacions reduïdes, també és possible identificar patrimonis de vint peces de terra o més, amb unes dimensions que ultrapassarien les cinquanta vessanes i que ja permeten sospitar que la pagesia torroellenca de l'època era lluny de formar una classe social homogènia. Finalment, és molt important tenir en compte que aquests patrimonis es caracteritzaven per la dispersió, és a dir, les terres que els integraven de cap manera no formaven un bloc territorial compacte. Les tinences es podien trobar escampades dins d'una mateixa parròquia o per les parròquies de la rodalia, en uns radis de tres quilòmetres o més. Es donen casos com el del torroellenc Arnau Seguer, que a final de la dècada de 1330 disposava de terres a Torroella, Ullà, Gualta, Fontanilles i Sant Julià de Boada.

Aquesta dispersió dels patrimonis pagesos és un factor de cabdal importància atès que no només contribueix a donar una unitat social i econòmica a la comarca, ja que lliga uns pobles amb els altres, sinó que permet explicar la inexistència de masos i de poblament aïllat, el qual no tindria sentit en aquestes condicions de dispersió parcel.lària. És a dir, el mas com a unitat econòmica i de poblament només és viable quan al seu voltant es pot produir una mínima concentració de la propietat, circumstància que no es donava, ni de bon tros, a la comarca de Torroella fa set-cents anys. Al darrere d'aquesta situació de dispersió hi ha un parell de raons fàcils d'identificar. En primer lloc, cal citar la necessitat d'adequar els conreus a les condicions ecològiques i per això s'entén que els pagesos tinguessin vinyes a les zones muntanyenques de Torroella i d'Ullà, perquè els ceps hi creixien sense dificultats, mentre que els horts, molt més necessitats d'atenció, se sembraven a la vora dels pobles, a les Hortes d'Ullà o de Fontanilles, i que els cereals es reservessin per a les planes més properes al Ter o al Daró a Torroella, Ullà o Gualta, per exemple. Malgrat tot, la segona raó que explica aquesta dispersió és la incapacitat que tenien la majoria dels pagesos per concentrar mínimament els seus patrimonis, atès que la seva situació econòmica era tan precària que molt sovint havien de vendre, donar o empenyorar parts més o menys importants de les seves terres.

Aquest fet ens porta a parlar d'una de les altres realitats bàsiques del món torroellenc de final del segle XIII i inici del XIV. La situació econòmica difícil i precària, tot i que no miserable, de la immensa majoria de la població. Un seguit d'indicis fonamenten aquesta afirmació. D'una banda, l'elevat grau d'endeutament que posa de manifest la documentació; efectivament, de tots els contractes que es varen firmar a Torroella entre els anys 1321 i 1322, prop del 40% eren reconeixements de deutes. D'aquest endeutament, més de la meitat era controlat per un parell o tres de prestamistes jueus que, cobrant un interès d'un 20%, deixaven diners a qui fos; la resta de préstecs era atorgada entre els mateixos cristians amb unes taxes d'interès que ens són desconegudes, ja que els cristians tenien prohibida la usura, però de ben segur que no devien ser gaire diferents que les practicades pels jueus.

D'altra banda, la imatge d'una societat amb dificultats ve confirmada pel paral.lelisme que es pot establir moltes vegades entre les persones o famílies que s'endeuten i qualsevol mena de despesa, per menuda que sigui, feta per aquestes mateixes persones o famílies. Tenint en compte que els sistema hereditari era, bàsicament, el de l'hereu únic, gairebé cap família podia defugir els pagaments de legítimes i dots als fills i filles menors. A més, en molts casos devien ser també inevitables les compres de productes com gra, vi, roba o bestiar. Doncs bé, en una gran quantitat de casos,

qualsevol d'aquestes despeses va sempre precedida o seguida, en un termini de temps d'un o dos mesos, d'alguna forma d'endeutament, d'alguna venda o donació de terra o d'algun tracte que garanteixi la percepció d'una quantitat de diner. La mostra d'un sol any pot ser perfectament exemplificadora: de 22 dots matrimonials que es varen pagar a Torroella l'any 1322, vuit varen anar acompanyats d'endeutaments, tres de vendes de terra i tres més d'una o altra operació que permetés ingressar algun diner. Aquestes xifres signifiquen que més de la meitat de les famílies torroellenques es trobaven en una situació econòmica prou precària com per no poder assumir el pagament de les parts hereditàries dels seus fills.

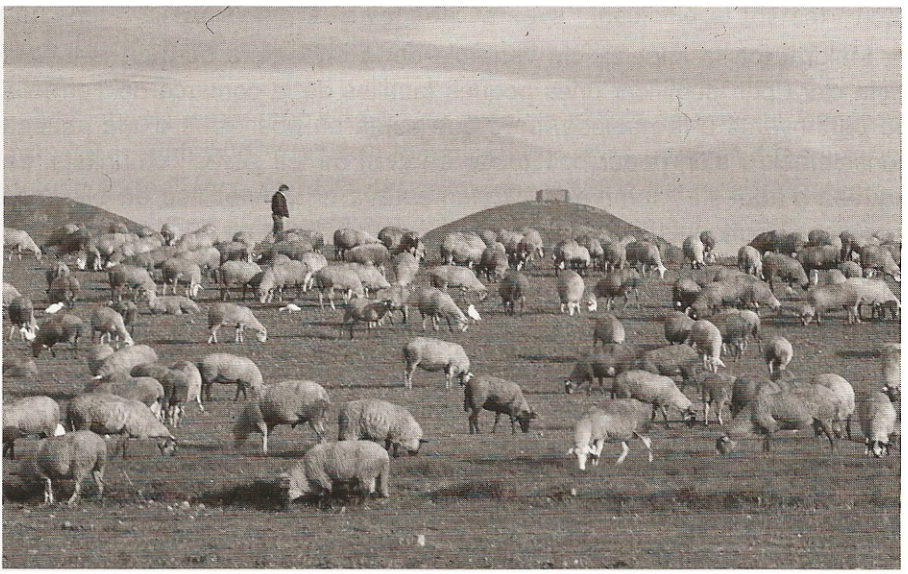
Aquesta situació difícil que devia patir molta gent es troba també confirmada per altres fets com la rapidesa amb què s'ocupaven els aiguadeixos del Ter o la identificació d'alguna venda de terra motivada pel "fred, la fam i la misèria" dels seus venedors. No és gaire difícil trobar una explicació a aquesta situació precària que, d'altra banda, és general a la major part de Catalunya i d'Europa.

En primer lloc, cal tenir en compte la pressió demogràfica, el pes d'una població cada dia més nombrosa. Ratlles més amunt s'ha indicat que pel que fa a aquest tema només és possible una aproximació, però si es té en compte que a un lloc com Fontanilles, entre 1327 i 1333, hi havia, com a mínim, 27 cases, o a Ullà, el 1337, 133, i si es compta que en una llar medieval podien viure-hi de tres a cinc persones, s'obtenen unes mitjanes que oscil.len entre 100 i 150 habitants a Fontanilles i entre 400 i 675 a Ullà, xifres considerablement altes fins i tot si es comparen amb les actuals. En aquestes condicions, no és d'estranyar que les explotacions pageses fossin petites i que cada dia ho fossin més.

En segon lloc, cal fer jugar un altre factor, que és precisament el del pes dels drets feudals, els quals en aquesta situació devien convertir-se en una càrrega difícil de suportar, especialment per aquells pagesos que tenien poques o cap terra en alou. Per a ells, entregar al senyor encara que només fos una desena o una dotzena part del que collien podia ser una despesa considerable i si aquesta part era, com en alguns casos, la quarta part de la collita, aleshores es fa perfectament comprensible la difícil situació en què devien trobar-se la majoria dels pagesos de la comarca. La brutalitat amb què la Pesta Negra de mitjan segle XIV afectarà tots els pobles de l'Empordà, i de la qual la Dansa de la Mort del veí poble de Verges n'és una manifestació de tothom coneguda, serà també la conseqüència lògica i inevitable d'una situació on la supervivència es feia cada dia més difícil.

Aquesta caracterització de la societat torroellenca d'ara fa set-cents anys estaria inacabada si no tingués en compte que a més de la noblesa múltiple

i variada i de la pagesia empobrida, hi havia encara un tercer grup social que tot i que teòricament formava part de la pagesia, o en els seus orígens n'havia format part, la seva riquesa i activitats econòmiques el situen per sobre de la resta dels pagesos. Aquestes activitats econòmiques que el *defineixen són de naturalesa diversa, però per sobre de totes en destaca* una: la ramaderia. Efectivament, tota la documentació emprada demostra que al final del segle XIII i inici del XIV, la comarca de Torroella era el centre d'una important activitat ramadera basada en la transhumància del bestiar oví entre l'Alt Ripollès i l'Alt Vallespir, als Pirineus, i l'Empordà.

La documentació conservada demostra l'existència, als segles XIII-XIV, d'una activitat ramadera molt important a la zona del Montgrí. (Foto Joan Lloveras)

Aquesta ramaderia, a més, era el centre de tot un seguit de relacions humanes i econòmiques entre la gent de la muntanya i la gent de l'Empordà. Els ramats, que podien oscil.lar entre la cinquantena i els 200 caps de bestiar, eren propietat dels empordanesos i passaven els mesos d'hivernada a la muntanya del Montgrí, on eren tancats als cortals a què ratlles més amunt s'ha fet referència. Als mesos d'abril i maig s'iniciava una etapa d'intensa activitat en què els animals eren esquilats i la seva llana venuda, o emparaulada per a l'any proper, a comerciants de Camprodon, els quals d'aquesta manera proveïen de primera matèria l'important artesanat tèxtil del Camprodon medieval. Aquests mateixos comerciants s'encarregaven de llogar les pastures on passarien l'estiuada els ramats, sempre als prats del Pirineu i, de vegades, arrendats al monestir de Sant Pere de Camprodon. A

la tardor, el bestiar tornava a l'Empordà, on, als mesos d'octubre i novembre, s'acordaven moltes de les vendes que es tancarien al maig o al juny, quan es reiniciés el cicle de la transhumància.

La importància d'aquesta activitat es manifesta en les relacions matrimonials que s'estableixen entre una zona i l'altra. La documentació permet descobrir a la comarca de Torroella homes i dones casats amb gent de Camprodon, Setcases, Tregurà, Oix i Pi de Conflent amb una certa freqüència, fet que seria incomprensible si es desconegués aquest rerafons econòmic.

Malgrat tot, la importància veritable de la ramaderia és que dóna una pista clara per identificar unes poques famílies de la comarca de Torroella no pertanyents a la noblesa, però que estan en possessió d'una riquesa considerable i d'un poder polític clar en el si de les seves comunitats. La riquesa d'aquestes famílies es fonamentava en primer lloc en els seus patrimonis territorials, els quals podien incloure fàcilment 20 o 30 peces de terra i que estaven molt per sobre de les modestes set o 15 vessanes de què disposaven la majoria dels pagesos. Aquests darrers, amb quasi total seguretat, es veien obligats a anar a treballar -segar, femar o veremar- a les terres dels seus veïns més rics. La segona font de riquesa és, naturalment, la ramaderia, fet que els portava a comprar extensos cortals al Montgrí i a llogar novament pastors i jornalers. De la riquesa agrícola i ramadera es desprèn la tercera de les seves activitats: el comerç. Comerç de llana amb els mercaders de Camprodon, de bestiar entre ells mateixos, de vi i, sobretot, de gra, amb la resta de la població o amb compradors de fora de la comarca, i fins i tot de fora de Catalunya.

Efectivament, tan aviat podien vendre blat als representants de Sobrestany o d'Ullà com llogar una embarcació que vengués el seu blat als ports de Tortosa, Cotlliure, Aigües Mortes, Marsella i, fins i tot, Gènova. La riquesa econòmica de què gaudien els membres d'aquesta minoria potentada anava, però, estretament lligada al poder que de manera clara tenien sobre la resta de la població: ells detentaven els càrrecs municipals -cònsols i jurats-, ells eren, junt amb la petita noblesa, els que representaven els interessos dels grans senyors feudals i actuaven de batlles i procuradors, i, sobretot, la seva riquesa els permetia arrendar els drets feudals dels grans senyors i, fins i tot, del mateix rei. Cada any, aquesta noblesa "arrendava" gairebé tots els seus drets a la comarca; és a dir, després de calcular aproximadament quin seria el seu valor, rebia aquest valor en metàl.lic de mans d'aquests potentats i els cedia el dret d'organitzar-ne i percebre'n el cobrament al llarg de l'any. D'aquesta manera, delmes, tasques, drets de forn, de salines o de molí, tan pesats per a les famílies més pobres, a la pràctica no eren pagats als senyors feudals

sinó a aquesta minoria rica que, a més, cada dia ho era més mentre que la resta de la població veia com creixien les seves dificultats.

L'existència d'aquesta veritable oligarquia municipal té, en el cas de Torroella, una manifestació urbanística molt clara: la Plaça de la Vila, amb els seus porxos i voltes i amb un caràcter distingit encara avui perceptible. La plaça va ser el lloc escollit per aquestes famílies benestants per situar la seva residència. Famílies d'origen pagès evident com els Sech o els Seguer fixaven els seus casalots al cor mateix del centre comercial de la comarca, on a més aprofitaven per llogar els seus porxos a artesans i mercaders, simbolitzant, a la vegada, la seva vinculació al mercat i una diferenciació social clara amb la resta dels seus veïns.

Amb aquest tercer grup s'acaba de definir la trilogia de senyors, pagesos i ramaders amb què, molt esquemàticament, s'ha intentat descriure la societat torroellenca d'ara fa set-cents anys. Si, ja per acabar, calgués resumir la situació d'aquesta societat en aquest moment històric, caldria tenir presents diverses coses.

Primerament, que el medi geogràfic era considerablement diferent de l'actual.

En segon lloc, que els assentaments humans eren bàsicament concentrats i que no es pot oblidar el paper de zona fronterera -amb el comtat d'Empúries- que durant prop de mig segle va tenir la comarca i, molt especialment, la vila de Torroella de Montgrí.

En tercer i darrer lloc, és inevitable tenir clar que la major part de la població viu en unes condicions econòmiques difícils. Una població cada dia més nombrosa i unes estructures socials que subordinen una majoria de pagesos pobres a la noblesa feudal i a una minoria de pagesos rics, que de fet ja no fan de pagesos, i que suposen una càrrega greu per a les economies més humils. Això fa que el cercle viciós de terra insuficient - endeutament - pèrdua de terra - misèria sigui cada dia més greu i més difícil d'evitar per més que hi hagi activitats econòmiques ben dinàmiques com la ramaderia o el comerç, ja que aquestes només enriqueixen una minoria. Els rics, doncs, cada dia ho són més i els pobres cada dia són més pobres.

Cal recordar, una altra vegada, que a mitjan segle XIV la població de la comarca patirà les grans pestes medievals amb una cruesa extrema: de cada dos torroellencs en morirà un. Un desastre d'aquestes dimensions costa d'explicar si no és per una situació prèvia de dificultats creixents com la que s'ha intentat descriure.

Xavier Soldevila i Temporal